

УДК 343.237

Р. С. Орловський

ОРГАНІЗОВАНА ГРУПА ЯК ФОРМА СПІВУЧАСТІ

Організована група є однією з форм співучасті, яка характеризується найвищим ступенем суспільної небезпеки. Вчинення злочину організованою групою передбачено в якості кваліфікуючої ознаки в 47 нормах Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – ККУ). Окрім того, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 67 ККУ «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою (ч. 2 або ч. 3 ст. 28)» визнається обставиною, що обтяжує покарання.

Серед науковців вивченням питання займалися П.В. Агапов, А.А. Арутюнов, Ф.Г. Бурчак, Р.Р. Галіакбаров, Л.Д. Гаухман, А.А. Герцензон, П.І. Гришаєв, Н.О. Гурторова, Л.М. Демидова, А.Ф. Зелінський, Н.Г. Іванов, М.І. Ковальов, Г.А. Крігер, І.П. Малахов, А.А. Піонтковський, В.С. Прохоров, П.Ф. Тельнов, А.Н. Трайнін, М.Д. Шаргородський, М.А. Шнейдер.

Метою й завданням дослідження є розкриття поняття організованої групи як форми співучасті через характеристику її ознак.

Відповідно до ч. 3 ст. 28 ККУ злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три й більше), які попередньо зорганізувалися в стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом, з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Організована група як форма співучасті характеризується своїми ознаками, які відрізняють її від інших форм співучасті. Правильне визначення ознак організованої групи дасть можливість відобразити зміст організованої групи, показати її відмінні ознаки.

Р.Р. Галіакбаров під організованою групою розуміє об'єднання двох чи більше осіб, які попередньо зорганізувалися для вчинення одного чи декількох злочинів. Фактично така група є більш небезпечним різновидом групи з попередньою змовою [1, с. 30].

Погодитись із таким визначенням організованої групи складно, оскільки воно фактично відтворює визначення групи з попередньою змовою.

До числа ознак, які характеризують організовану групу, учений, відповідно, відносить ті ознаки, які у своїй більшості притаманні групі осіб із попередньою змовою, а саме:

- множинність виконавців;
- участь кожного з них у виконанні дій, які охоплюються ознаками об'єктивної сторони складу злочину;
- виконання злочину об'єднаними зусиллями – спільно;
- умисел кожного зі співучасників спрямований на спільне вчинення злочину;
- погодженість дій учасників групи, які відображають їх взаємну обізнаність про спільне вчинення злочину;
- попередня змова про вчинення злочину групою [1, с. 31].

Я.Л. Алієв не ділить ознаки на об'єктивні та суб'єктивні, а називає лише обов'язкові ознаки організованої групи, до яких відносить такі:

– створення групи з метою здійснення злочинної діяльності протягом тривалого часу;

– організованість, яка виражається в наявності плану вчинення злочинів, проведенні відповідних підготовчих заходів, розподілі ролей між учасниками злочинної групи, міцності зв'язків між ними;

– стійкість, яка проявляється в більш-менш тривалому існуванні злочинної групи, стабільності її складу в цілому або її основного складу, наявністю лідера [2, с. 15].

На думку П.Ф. Тельнова, ознаками організованої групи є такі:

1) розподіл злочинних ролей;

2) більш тісна взаємодія її учасників;

3) наявність керівництва;

4) об'єднання її учасників для вчинення декількох злочинів або одного, який вимагає організованої діяльності учасників [3, с. 121].

Запропонована П.Ф. Тельновим система ознак організованої групи є неповною, оскільки відсутня така ознака, як стійкість.

На стійкість як обов'язкову ознаку організованої групи вказують О.М. Джужа, Є.М. Моїсєєв та Т.А. Третьякова, визначаючи організовану групу як стійку групу осіб, які заздалегідь об'єдналися для вчинення одного або кількох злочинів і мають у своєму складі організатора [4, с. 29].

В.В. Зенін та Л.О. Кругліков вважають, що організовану групу характеризує високий ступінь організованості, стійкості складу (наявність постійного «ядра»), згуртованість членів групи, детальний розподіл ролей, інколи зі своєю «спеціалізацією» злочинців, які входять до її складу [5, с. 13].

Серед існуючих у науці кримінального права понять організованої групи виділяється поняття, визначене І.В. Ткачовим і М.Г. Міненком. Під організованою групою вони розуміють стійке згуртоване об'єднання осіб зі спеціальними кримінальними навиками, зв'язками, досвідом, які організувалися для систематичного вчинення тотожних або однорідних злочинів [6, с. 12].

Таке визначення організованої групи викликає принципові зауваження та є неприйнятним тому, що не залишає місця організованим групам, які не наділені специфічними кримінальними навичками, зв'язками, досвідом, а також тим групам, які організувалися для вчинення одного злочину. Крім того, вказівка на тотожність учинюваних злочинів позбавляє можливості визнавати організованою групою такі об'єднання, які вчиняють неоднорідні злочини.

Ю.Х. Юнусов виділяє організовану групу серед інших форм співучасті за згуртованості, стійкості, тривалості й міцності злочинних зв'язків між її членами, психічного ставлення її членів до своєї злочинної діяльності [7, с. 104–105].

Наведені позиції вчених свідчать про те, що фактично авторами перераховуються одні ж ті самі ознаки. Різниця полягає лише в тому, що одні ознаки поглинають інші, об'єднуючись, таким чином, під однією назвою, або навпаки, дробляться на декілька, інколи тотожних одна одній.

Достатнього розуміння типових ознак організованої групи немає, тому вбачається доцільним, проаналізувавши різні позиції з цього приводу, виділити об'єктивні та суб'єктивні ознаки, притаманні організованій групі.

Поняття організованої групи, визначене в ККУ дає можливість виділити такі об'єктивні ознаки, що характеризують цю форму співучасті:

- 1) участь (трьох чи більше) суб'єктів злочину (кількісна ознака);
- 2) спільність діяльності;
- 3) стійкість.

Загальновідомо, що до складу організованої групи повинно входити не менше трьох осіб. Кількісна ознака за всієї своєї вдаваної простоти обумовлювала існування низки проблем.

У юридичній літературі тривалий час велась дискусія щодо того, чи є неосудний або особа, яка не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, співучасником злочину.

Слід погодитись з думкою А.В. Пушкіна про те, що всі учасники спільної діяльності повинні бути наділеними загальними ознаками суб'єкта злочину [8, с. 37]. Крім того, ККУ в ст. 26 прямо вказує, що співучастю в злочині є умисна спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину. Оскільки організована група є однією з форм співучасті, то, безумовно, їй повинні бути притаманними всі ознаки, що стосуються загального поняття співучасті. Це стосується й спільності як об'єктивної ознаки, яка також не викликає однозначної оцінки спеціалістів. Так, Л.М. Малахов свого часу писав, що співучасть – це особливий вид індивідуальної злочинної діяльності суб'єкта, а відповідно, за співучасті не може йти мова про спільність [9, с. 155].

Однак більшість учених [10, с. 140; 11, с. 12], дотримуються думки про те, що спільність – обов'язкова ознака співучасті і як наслідок такої її форми, як організована група. Ми підтримуємо цю позицію.

Злочинний результат є наслідком саме спільних винних діянь співучасників, при цьому всі вони повинні прагнути цього злочинного результату. Відсутність причинного зв'язку між діяльністю співучасників і злочинним результатом, що настав, виключає відповідальність за співучасть у злочині.

Спільність діяльності виражається в такому:

- 1) злочин учиняється взаємопов'язаними та взаємообумовлюючими діями учасників організованої групи;
- 2) ці дії призводять до настання єдиного для всіх злочинного результату;
- 3) між діями кожного співучасника і загальним злочинним результатом існує причинний зв'язок.

Відсутність взаємообумовлюючих діянь виключає наявність організованої групи.

У процесі об'єднання зусиль учасників організованої групи між ними встановлюється певний зв'язок, внутрішня єдність діянь і цілей. Це може проявлятися у тому, що кожний знає про участь інших осіб, розраховує на їх долю участі в злочині. Такий зв'язок може встановлюватись між учасниками організованої групи шляхом словесної або письмової угоди, шляхом яких-небудь дій і навіть у формі мовчазної згоди.

Така особливість взаємного зв'язку характерна, як вказував Б.А. Курінов, для більш небезпечних форм співучасті [12, с. 91], до яких відноситься й організована група.

В організованій групі ступінь спільності, характер об'єднання злочинців носить більш стійкий, більш небезпечний характер.

Спільність діяння означає, що члени організованої групи спрямовують свої зусилля на досягнення єдиного злочинного результату.

Організована група створюється для того, щоб досягнути спільного, єдиного злочинного результату.

Причинний зв'язок між діями кожного учасника організованої групи і злочинним результатом виражається в такому:

1) кожний член організованої групи взаємопов'язаний хоча б із двома із членів організованої групи, докладає своїх зусиль для досягнення злочинного результату, створює для цього необхідні умови таким чином, безпосередньо чи опосередковано бере участь у спричиненні шкоди об'єкту посягання;

2) їх підготовчі дії в часі передують або щонайменше співпадають з учиненням злочину. Спільність як об'єктивна ознака, знаходить своє вираження в спричиненні злочинного результату загальними зусиллями всіх учасників організованої групи, проявляється в наявності певної психічної спільності учасників організованої групи.

Стійкість – ще одна ознака організованої групи, прямо передбачена в законі.

Я.Л. Алієв під стійкістю розуміє тривалість злочинної діяльності та певну стабільність складу учасників організованої групи [13, с. 110].

П.Ф. Тельнов до тривалості злочинної діяльності та стабільності складу учасників додає таку складову частину ознаки, як об'єднання учасників групи для вчинення декількох злочинів або одного, який вимагає організованої підготовки [3, с. 121].

Вважаючи стійкість ознакою організованої групи, Р.Р. Галіакбаров пише, що вона проявляється в тривалому, стабільному та стійкому зв'язку між учасниками [14, с. 63].

Поняття стійкості відображене в п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13: «Стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів за злочинним середовищем тощо)».

На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також наявність плану злочинної діяльності та чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення.

Тривалість існування організованої групи та кількість вчинених нею злочинів не завжди є обов'язковими ознаками організованої групи, тому що вона може створюватись і для вчинення лише одного злочину, а відповідно, існувати нетривалий час.

Стійкість як ознака організованої групи викликає найбільше критики серед спеціалістів у галузі кримінального права. Н.Г. Іванов, розглядаючи стійкість із позиції соціальної психології, визначає її як довготривалість існування групового утворення [15, с. 26]. Слід зазначити, що вчений послідовно критикує наявність такої ознаки.

Імовірно, під час визначення стійкості основний акцент слід робити не на тривалості існування зв'язків членів організованої групи, хоча й цей момент, безумовно, важливий, а на стійкому характері такого зв'язку.

В.М. Биков стійкість організованої групи вбачає в стабільності її складу [16, с. 21].

Таким чином, під стійкою групою слід розуміти об'єднання осіб із твердим наміром учинити один чи декілька злочинів. Проявляється такий намір у попередньому плануванні й вербуванні співучасників, у розподілі ролей між учасниками групи.

Правильною видається думка М.Г. Міненка та І.В. Ткачова про те, що організованій групі стійкості надає сам характер злочинної діяльності.

Очевидно, що визначення організованої групи через ознаку стійкості на сьогоднішній день є не досконалим.

Н.В. Іванцова пропонує замінити ознаку стійкості ознакою попередньої зорганізованості [17, с. 47]. Універсальність зорганізованості як ознаки полягає в тому, як пише далі автор, що вона включає в себе й елементи стійкості.

Під зорганізованістю слід розуміти об'єднання декількох суб'єктів злочину з метою спільної злочинної діяльності, яка проявляється в розробці плану вчинення злочину (злочинів) і відпрацюванні методів їх учинення, підготовці засобів, переховуванні слідів злочину, визначенні кола учасників і розподілі ролей між ними.

Таким чином, здійснення організованою групою діяльності, спрямованої на підготовку плану вчинення злочину, попередній розподіл ролей між учасниками групи, пристосування засобів для вчинення злочину, усунення можливих перешкод, дає можливість говорити про попередню зорганізованість як ознаку організованої групи.

Детальніше розглянемо суб'єктивні ознаки організованої групи.

Діяльність організованої групи як форми співучасті є умисною. Крім цього, діяння, які вчиняються організованою групою, характеризуються тільки прямим умислом. Такий умисел включає в себе усвідомлення учасниками організованої групи суспільної небезпечності спільно вчинюваного злочину, передбачення можливості або неминучості настання суспільно небезпечних наслідків спільного діяння, бажання настання цих наслідків як результату спільної діяльності.

Зміст умислу учасників організованої групи можна охарактеризувати через суб'єктивні ознаки, що характеризують організовану групу. До таких суб'єктивних ознак відносяться:

- 1) взаємна обізнаність про вчинюваний злочин;
- 2) погодженість діянь членів організованої групи.

Зміст інтелектуального моменту умислу учасників організованої групи характеризує їх взаємну обізнаність про спільне вчинення злочину та передбачення можливості або неминучості злочинного результату спільної діяльності.

Член організованої групи повинен усвідомлювати вчинення іншими членами організованої групи не будь-яких суспільно небезпечних діянь, а певного злочину або певного кола злочинів. Усвідомлення кожним членом організованої групи характеру діянь інших членів організованої групи та передбачення їх наслідків утворюють одну з особливостей інтелектуального моменту умислу під час вчинення злочину організованою групою.

Взаємна обізнаність характеризується тим, що кожний учасник організованої групи усвідомлює факт спільного вчинення злочину організованою групою, вчинення певного, а не будь-якого злочину, суспільно небезпечний характер не лише свого діяння, а й діяння інших учасників організованої групи.

Усвідомлення спільності означає поінформованість співучасника про те, що до його зусиль, спрямованих на вчинення злочину, приєднуються зусилля ще хоча б ще двох членів організованої групи. Обов'язкова поінформованість про приєднання діяльності ще хоча б двох співучасників не вимагає знання всіх, хто бере участь у вчиненні злочину.

Вольовий момент умислу учасників організованої групи виражається в погодженості їх діянь або в їх змові на вчинення злочинних діянь.

Погодженість, яка відповідає вольовому моменту умислу, полягає у взаємному вираженні наміру особи брати участь у вчиненні злочину організованою групою. Погодженість – це суб'єктивне вираження спільності вчинення злочину, той необхідний психологічний зв'язок між учасниками організованої групи, який характеризує спільність їх діяльності із суб'єктивної сторони.

Таким чином, характеризуючи зміст інтелектуального та вольового моментів умислу, слід зазначити, що учасник організованої групи повинен усвідомлювати, що він входить до складу організованої групи, бере участь у виконанні частини або всіх взаємно погоджених дій і вчиняє спільно з іншими співучасниками єдиний злочин із розподілом ролей за попередньо складеним планом, який передбачає досягнення спільного для всіх злочинного результату.

Очевидно, що законодавче визначення організованої групи повинно включати в себе як об'єктивні, так і суб'єктивні ознаки.

Література

1. Галиакбаров Р.Р. Квалификация групповых преступлений / РР. Галиакбаров. – М. : Юридическая литература, 1980. – 80 с.
2. Алиев Я. Л. Формы соучастия и их отражение в действующем уголовном законодательстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Я.Л. Алиев ; Санкт-Петербург. юрид. ин-т МВД России. – СПб., 1996. – 17 с.
3. Тельнов П.Ф. Ответственность за участие в преступлениях / П.Ф. Тельнов. – М. : Юридическая литература, 1974. – 208 с.
4. Стислий словник кримінологічних термінів : [навч. посібник] / [О.М. Джужа, Є.М. Моїсєєв, Т.А. Третьякова] / за заг. ред. О.М. Джужа. – К. : НАВСУ, 2000. – 157 с.
5. Зенин В. Совершение преступления организованной группой как отягчающие ответственность обстоятельство / В. Зенин, Л. Кругликов // Советская юстиция. – 1981. – № 19. – С. 13–14.
6. Ткачев И. Объединения преступников: формы и специфические признаки / И. Ткачев, М. Миненок // Социальная законность. – 1991. – № 12. – С. 9–13.

7. Юнусов Ю.Х. Квалификация разбойных нападений по действующему уголовному законодательству: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Ю.Х. Юнусов ; Ленинградский гос. ун-т. – Л., 1991. – 209 с.
8. Пушкин А.В. Подстрекательство к совершению преступления : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.В. Пушкин ; Юрид. ин-т МВД России. – М., 1995. – 242 с.
9. Малахов И.П. Вопросы учения о соучастии / И.П. Малахов // Труды Академии ВПА. – 1957. – Вып. 17. – С. 142–168.
10. Кригер Г.А. Объективные и субъективные признаки соучастия в преступлении / Г.А. Кригер // Советское государство и право. – 1971. – № 8. – С. 138–140.
11. Шеслер А.В. Устойчивые преступные группы несовершеннолетних (уголовно-правовые и криминологический вопросы) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Шеслер А.В. ; Томский гос. ун-т им. В. В. Куйбышева. – Томск, 1991. – 19 с.
12. Куринов Б.А. Квалификация преступлений, совершенных в соучастии [Текст] / Б.А. Куринов // Советское государство и право. – 1984. – № 11. – С. 90–94.
13. Алиев Я.Л. Формы соучастия и их отражение в действующем уголовном законодательстве : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Я.Л. Алиев ; Санкт-Петербургский юрид. ин-т МВД России. – СПб., 1996. – 150 с.
14. Уголовный кодекс Российской Федерации : [науч.-практич. комментарий] / [Э.Т. Борисов, Р.Р. Галиакбаров, А.С. Горелик и др.] ; под. ред. Л.Л. Кругликова и Э.С. Тенчова. – Ярославль : Влад, 1994. – 671 с.
15. Иванов Н. Г., Ответственность за неправомерное завладение транспортным средством / Н. Г. Иванов, И.Н. Афанасьев // Российская юстиция. – 1995. – № 1. – С. 24–26.
16. Быков В. М. Психологические основы расследования групповых и организованных преступлений / В.М. Быков // Законность. – 1996. – № 4. – С. 21–24.
17. Иванцова Н. В. Понятия организованной группы в уголовном законодательстве (проблемы квалификации) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Н.В. Иванцова ; Юрид. ин-т МВД РФ. – М., 1998. – 163 с.

Анотація

Орловський Р. С. Організована група як форма співучасті. – Стаття.

У статті розглядається поняття організованої групи як форми співучасті. Обґрунтовується високий ступінь суспільної небезпечності злочинів, учинюваних організованою групою. Досліджуються об'єктивні та суб'єктивні ознаки організованої групи.

Ключові слова: співучасть у злочині, форма співучасті, організована група.

Аннотация

Орловский Р. С. Организованная группа как форма соучастия. – Статья.

В статье рассматривается понятие организованной группы как формы соучастия. Обосновывается высокая степень общественной опасности преступлений, совершаемых организованной группой. Исследуются объективные и субъективные признаки организованной группы.

Ключевые слова: соучастие в преступлении, форма соучастия, организованная группа.

Summary

Orlovsky R. S. An organized group as a form of complicity. – Article.

This article deals with the concept of an organized group as a form of complicity. Substantiates the high degree of social danger of crime committed by an organized group. We study the objective and subjective signs of an organized group.

Key words: complicity in the crime, form of complicity, organized group.